

Тематичний напрям: 1. Суспільні фінанси
як основа сталого розвитку економіки

Юшко С. В.

к.е.н., доцент кафедри фінансів

Харківського національного економічного університету ім. С. Кузнеця

ПРОБЛЕМАТИКА БАЛАНСУВАННЯ БЮДЖЕТУ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Створений з метою забезпечення громадянам країни належного рівня соціального захисту у старості, у зв'язку з настанням певних подій – втратою годувальника, інвалідністю, – Пенсійний фонд України постійно відчуває брак коштів та протягом багатьох років лишається залежним від головної скарбниці країни. Проблематика його балансування перебуває під пильною увагою науковців, безпосередньо керівництва Фонду, Рахункової палати. Напрямами видатків Пенсійного фонду України є: виплата пенсій (за віком, за інвалідністю, у зв'язку зі втратою годувальника); надання соціальних послуг (допомога на поховання пенсіонера); фінансування адміністративних витрат, пов'язаних з виконанням функцій, покладених на органи Пенсійного фонду; оплата послуг з виплати та доставки пенсій; формування резерву коштів Пенсійного фонду. Найбільш вагомою (за обсягом коштів, що витрачаються) складовою видатків є виплата пенсій. Основним дохідним джерелом Пенсійного фонду серед числа потенційних джерел його доходів є надходження від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у частині, що спрямовується на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Важливу роль відіграють також кошти, які надходять з Державного бюджету України у частині збалансування доходів і видатків.

Обсяг видаткової частини Фонду залежить, відповідно, від двох основних чинників: кількості осіб, яким призначено пенсії та середнього розміру пенсійної виплати. Із зростанням кількості отримувачів пенсії та середнього розміру такої пенсії видатки Пенсійного фонду автоматично зростають. Обсяг дохідної частини Пенсійного фонду, у свою чергу, визначається кількістю застрахованих осіб, за яких страхувальники здійснюють внески до Фонду, та величиною доходів застрахованих осіб, що виступають базою нарахування страхових внесків. Додатково величина доходів Фонду залежить від кількості відповідних страхувальників, які сплачують страхові внески у межах своєї діяльності (зокрема, фізичних осіб-підприємців-суб'єктів спрощеної системи оподаткування; осіб, що провадять

незалежну професійну діяльність тощо) та бази нарахування страхових внесків (за загальним правилом, вона не може бути нижче за визначений законодавством розмір мінімальної заробітної плати). Зростання кількості платників страхових внесків та бази для нарахування таких внесків (зокрема, доходів страхувальників, розміру мінімальної заробітної плати у зв'язку з її переглядом) призводить до відповідного зростання доходів Пенсійного фонду. Урахування зазначених чинників дозволяє планувати можливі розриви між доходами та видатками Пенсійного фонду та приймати відповідні заходи у контексті балансування бюджету Фонду.

Задля вирішення проблеми розбалансування бюджету Пенсійного фонду ще у далекому 1998 р. було запроваджено збір на обов'язкове державне пенсійне страхування з окремих видів господарських операцій, зокрема купівлі-продажу валют, продажу ювелірних виробів із золота (крім обручок), відчуження легкових автомобілів. На момент підготовки тез збір до Пенсійного фонду стягується при а) поданні ювелірних та побутових виробів з дорогоцінних металів на клеймування державним пробірним клеймом до казенних підприємств пробірного контролю; б) набутті права власності на легкові автомобілі; в) купівлі-продажу нерухомого майна; г) користуванні та наданні послуг стільникового рухомого зв'язку. Збори з названих операцій через Державний бюджет, до якого їх зараховують на першому етапі, надалі надходять до Пенсійного фонду, поповнюючи його дохідну частину.

Суттєве зростання навантаження на Пенсійний фонд обумовило запровадження з 2011 р. низки непопулярних заходів, втілених у рамках реформи системи пенсійного страхування. Основні зміни, що були внесені, полягали у такому: 1) поступове, поетапне підвищення пенсійного віку для жінок з 55 до 60 років (перехідний період закінчився у грудні 2020 р., з 2021 р. пенсійний вік для жінок для набуття права на пенсію за віком становить 60 років); 2) підвищення вимог щодо страхового стажу для осіб, які набувають право на пенсію – з 20 до 30 років для жінок і з 25 до 35 років для чоловіків. Відповідно до останніх змін у законодавстві для отримання права виходу на пенсію у 60 років набувачі права на пенсію незалежно від статі повинні будуть мати не менше 35 років страхового стажу. Ця норма у повному обсязі запрацює з 2028 р. На перехідний період вимоги до страхового стажу є дещо послабленими (наприклад, особи, чий вік у 2021 р. сягне 60 років, зможуть набути право на пенсію у цьому році за наявності не менше 28 років страхового стажу); 3) зміна показника заробітної плати, що береться за основу при призначенні пенсії. З жовтня 2011 р. при визначенні належної

пенсіонерів суми пенсії в її розрахунку приймає участь середня заробітна плата по Україні не за рік, який передувє рокові звернення за призначенням пенсії, як це мало місце за чинним до 1 жовтня 2011 р. пенсійним законодавством, а за три попередні календарні роки. Негативно позначившись на величині пенсійних виплат, даний захід, проте, дозволив Пенсійному фондові отримати економію коштів.

Іншими чинниками, які забезпечують зростання доходів Пенсійного фонду, або створюють передумови для економії на видатках, є:

запровадження з 2015 р. обов'язку для роботодавців сплачувати єдиний соціальний внесок за співробітників, для яких займане ними місце роботи є основним, в сумі не нижче добутку мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством, і базової ставки внеску;

посилення відповідальності за порушення у сфері трудового законодавства, у тому числі у частині працевлаштування працівників та нарахування їм заробітної плати (наприклад, за фактичний допуск працівника до роботи роботодавцями, крім роботодавців на спрощеній системі оподаткування, без оформлення трудового договору (контракту) штраф за кожного працівника становить 10 мінімальних заробітних плат, що для січня – листопада 2021 р. становить 60 тис. грн).

Незадовільним чином на балансуванні бюджету Пенсійного фонду у різні періоди позначалися, зокрема, такі заходи, як:

одномоментне підвищення в 2005 р. мінімального розміру пенсій з рівня, який відповідав 20 % середньої заробітної плати в економіці (92,45 грн для 2004 р.), до розміру прожиткового мінімуму на особу, що втратила працездатність (332 грн на початок 2005 р.), або в 3,6 рази;

суттєве скорочення з 2016р. ставки єдиного соціального внеску, який є основою для формування доходів Пенсійного фонду. Якщо наприкінці 2015 р. ставки даного внеску були диференційованим залежно від класу виробничого ризику діяльності роботодавців та коливалися у діапазоні 36,76 – 49,7 %, то з 2016 р. запроваджено єдину ставку внеску на рівні 22 %, тобто ставку, зменшену у 1,67 – 2,26 рази;

скасування з 2016 р. утримань єдиного соціального внеску з заробітної плати найманих працівників (станом на грудень 2015 р. базова ставка таких утримань складала 3,6 % – саме такий відсоток від фонду оплати праці втрачено Пенсійним фондом). Такі зміни не стали на користь найманих працівників: з 2016 р. їхні доходи оподатковують за збільшеною з 15 до 18 % ставкою податку на доходи фізичних осіб, який розчиняється у загальній сумі

доходів бюджету. З досвіду провідних країн сучасного світу такі зміни були недоречними: наймані працівники також мають брати участь (в ідеалі на паритетних з роботодавцями засадах) у формуванні коштів Пенсійного фонду;

застосування максимальної величини доходів найманих працівників, з якої стягуються внески до соціальних фондів (з жовтня 2017 р. така гранична величина становить 15 мінімальних заробітних плат на працездатну особу).

Розв'язання фінансових проблем Пенсійного фонду, досягнення балансу його доходів та видатків з одночасним перетворенням пенсійної системи на реальний механізм захисту громадян у старості та у зв'язку з настанням певних подій значною мірою залежить й від вирішення інших нагальних питань: легалізації заробітків та забезпечення їх неухильного зростання, скорочення безробіття та відповідного розширення зайнятості населення шляхом створення нових робочих місць в умовах економічного зростання країни.